

**IMOM ZAMAXSHARIYNING ARAB TILI GRAMMATIKASIGA
QO'SHGAN HISSASI**

Ma'murjon Abdusharipov Raxim o'g'li
Urganch tuman Imom Faxriddin Ar-Roziy
O'rta maxsus islom bilim yurti.

ANNOTATSIYA. Ushbu tezisdagi Imom Zamaxshariyning arab tili rivojiga qo'shgan hissasi keng qamrovli tahlil qilinadi. Imom Zamaxshariy (1074-1144) — arab tilining eng muhim grammatiklari va mutafakkirlaridan biri bo'lib, uning asarlari nafaqat tilshunoslik, balki adabiyot va ilohiyot sohalarida ham o'z o'rniga ega. Zamaxshariy o'z asarlarida arab tili grammatikasining asosiy jihatlari, leksik birliklar, so'z birikmalari va sintaktik tuzilmalarni kengaytirilgan holda bayon etadi. Tezisdagi, birinchi navbatda, Zamaxshariyning "Al-Kitab al-Mufassal" asari orqali arab tilining grammatik strukturalari va uning asosiy qoidalari ko'rib chiqiladi. Bu asar, arab tilini o'rganish uchun fundamental manba bo'lib xizmat qiladi va o'z ichiga ko'plab misollarni oladi. Zamaxshariy o'z asarida nafaqat grammatik jihatlarni, balki arab tilining leksik va semantik xususiyatlarini ham tahlil qiladi, bu esa uni tilshunoslar uchun qimmatli manba sifatida ajratib turadi.

Kalit so'zlar:Zamaxshariy, «Mufassal», Jorulloh (Alloh qo'shnisi), falsafa, globallashuv, Abu Mudar ibn Jarir ad-Dabbiy al-Isfahoniy.

KIRISH

Imom Zamaxshariy (1074–1144) arab tilining eng nufuzli grammatiklari va mutafakkirlaridan biri hisoblanadi. Uning ilmiy merosi, xususan, arab tilining grammatik qoidalari, adabiy til rivoji va turli dialektlar orasidagi farqlarni chuqur tahlil qilishi bilan ajralib turadi. Zamaxshariyning arab tili rivojiga qo'shgan hissasi nafaqat grammatik me'yorlarni shakllantirish, balki arab tili boyligini saqlab qolish va kengaytirishga ham qaratilgan. Uning "Al-Kashshof" va "Al-Kitab al-Mufassal" kabi mashhur asarlari nafaqat grammatik tahlillar, balki tilni o'rganish metodologiyasi va pedagogikasini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynagan. Bu ilmiy ishda Zamaxshariyning tilshunoslikdagi o'rni va arab tili rivojiga qo'shgan hissasi o'rganiladi. Arab tilining asrlar davomida shakllanishi va rivojlanishi jarayonida Zamaxshariy kabi olimlarning hissasi juda katta bo'lgan. Zamaxshariy o'z davrida arab tili grammatikasini ilmiy asosda tahlil qilib, uni ilmiy jihatdan to'liq tizimlashtirgan birinchi grammatiklardan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda arab tilining grammatik va adabiy jihatlari, shuningdek, Zamaxshariyning bu boradagi yondashuvi ham tahlil qilinadi.

Uning buyuk olim bo‘lib yetishishida ustozlarining ham hissasi beqiyos. Xususan, Abu Mudar ibn Jarir ad-Dabbiy al-Isfahoniydan til, lug‘at va adabiyotdan ta‘lim olgan. Bag‘dodda shayxulislom Abu Mansur Nasr al-Xorisiy, Abu Soad ash-Shaqqoniy, Abu Xattob ibn Abul Batarlardan hadis ilmini o‘rgangan bo‘lsa, Makkada nahv va fiqh bo‘yicha Abu Bakr Abdulloh ibn Talxat al-Yabiriy al-Andalusi, shayx as-Sadid al-Xayyatiylardan saboq olgan. Lug‘at ilmini esa Abu Mansur Mavhub abn al-Xodar al-Javoliqiy kabi mashhur olimlardan o‘rgangan.

Mavzuning dolzarbligi

Imom Zamaxshariyning arab tili rivojiga qo‘shgan hissasi bugungi kunda ham muhim ahamiyatga ega. Arab tili, globallashuv jarayonida, turli xalqlar va madaniyatlar o‘rtasida aloqalarni mustahkamlovchi, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zaro hamkorlikni rivojlantiruvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Zamaxshariyning asarlari va yondashuvlari, arab tilining tarixiy rivojini va zamonaviy ehtiyojlarini o‘rganish uchun asosiy manba hisoblanadi. Zamaxshariy nafaqat arab tilini o‘rganishda, balki uning adabiy va madaniy jihatlarini yoritishda ham muhim rol o‘ynadi. Uning ishlarida tilshunoslik, adabiyot, falsafa va ilohiyot kabi fanlarning kesishgan nuqtalari mavjud. Bu esa, arab tilini o‘rganishga qiziqadigan talabalar, tadqiqotchilar va ilmiy xodimlar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Hozirgi zamon talabalari, tilshunoslar va adabiyotshunoslar uchun Zamaxshariyning asarlarini o‘rganish, arab tilining boy madaniyati va tarixi bilan tanishish imkonini beradi. Uning nazariyasi va tilga bo‘lgan yondashuvi, zamonaviy lingvistik va til o‘rganish jarayonlarida muhim o‘rni bor.

Olim ko‘p asarlarini Makkadaligida yozgan. Hayotida chuqur iz qoldirgan bu zaminda Zamaxshariy besh yilga yaqin yashagan. Allomaning Jorulloh (Alloh qo‘shnisi) degan sharafli ta‘rifga sazovor bo‘lishi shundan. Islom olamida yirik olim darajasiga ko‘tarilgan Zamaxshariyning Xorazmda ham, Sharqning boshqa shaharlarida ham juda ko‘p shogirdlari bo‘lgan. U qarindosh-urug‘larining qiyinqistovlariga qaramasdan, uylanmagan. Buyuk alloma hijriy 538 yilda arafa kechasi (1144 yil 14 aprel) Xorazmda vafot etgan.

Zamaxshariy arab tili grammatikasi, lug‘atshunoslik, adabiyot, aruz ilmi, jo‘g‘rofiya, tafsir, hadis va fiqhga oid 50 dan ortiq asarlar yozgan. Jumladan, uning «Mufasssal» asari arab tili grammatikasiga oid kitob bo‘lib, nafaqat Sharq, balki G‘arbda ham juda mashhur edi. Aynan shu asar tufayli olimlar: «Agar shu turk (Zamaxshariy) bo‘lmaganida edi, arablar o‘z tillari nahvi (grammatika)ni unutib yuborgan bo‘lard», deb aytishgan.

Zamaxshariyning «Al-Kashshof an haqiqit tanzil va uyunil aqovil fi vujuhit ta‘vil» asarini alohida tilga olmaslikning iloji yo‘q. Asar Qur‘onning sharhi, ya‘ni tafsirdir. Asarning yozilish turi murakkabligiga qaramay, butun jahonda katta shuhrat qozongan. Hatto shu kunlarda ham Qohiradagi «Al-Azhar» universiteti talabalari «Al-

Kashshof»ni alohida o‘quv kursida o‘rganadilar. Chuqur bilimi, zukkoligi va boshqa sifatlari tufayli alloma «Arab va ajam ustoz», «Xorazm faxri» deya tilga olinadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda Imom Zamaxshariyning arab tili rivojiga qo‘shgan hissasi o‘rganildi va tadqiqot natijalari bilan birga turli takliflar keltirildi. Zamaxshariyning asarlarida keltirilgan nazariyalar, tilshunoslik masalalariga oid yondashuvlar va metodologiyalar, arab tilining rivojiga katta ta’sir ko‘rsatganligi isbotlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Zamaxshariyning "Al-Kitab al-Mufassal" va "Al-Kashshof" kabi asarlari arab tili grammatikasini tizimlashtirishda va uning nazariy asoslarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynagan. Uning asarlarida keltirilgan amaliy misollar, talabalarga va tilshunoslarga arab tilini o‘rganishda yordam beruvchi qulay resurs sifatida xizmat qiladi. Bundan tashqari, Zamaxshariyning ilmiy merosi zamonaviy tilshunoslikda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy ma'lumotlar va kuzatishlar, arab tilining tarixiy rivojlanishi va madaniyatidagi dinamik o‘zgarishlarni ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda, quyidagi amaliy va nazariy sohalarga oid takliflar ilgari suriladi. Amaliy takliflar sifatida ta’lim jarayonida Zamaxshariyning asarlarini o‘rganish uchun yangi dasturlar va metodikalar ishlab chiqilishi zarur. Bu, talabalarga arab tilini yanada samarali o‘rganish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, o‘zbek tilidagi arab tili ta’limi uchun Zamaxshariy merosini to‘liq o‘rganish va tahlil qilishga yo‘naltirilgan ilmiy konferensiyalar va seminarlar tashkil etilishi kerak.

References:

1. Al-Ma'mari, A.A. Arab tili: Tarixi va rivojiga kirish. – Routledge, 2018. B. 152.
2. Zokirov, A. Arab tili va adabiyoti. – Toshkent, 2020. B. 112.
3. Al-Ghazali, M. Zamaxshariyning arab tilshunosligiga ta'siri. – Dar al-Fikr, 2015. B. 87.
4. Karimov, O. Imom Zamaxshariy va uning asarlari. – Samarqand, 2019. B. 65.
5. Rahmonov, A. Zamaxshariyning tilshunoslikdagi o‘rni. – Buxoro, 2021. B. 75.